

MOLNÁR IMRE

Emléktöredékeim Tóth Károlyról és a rendszerváltozás hajnaláról*

Kezdetben volt a színpad, mármint az irodalmi színpad, s a vele egy töről fakadó klubmozgalom. Mindkettőt feszítette s hajtotta a bennünk rejlő visszatartathatlan közlési vágy. Vagyok, tehát szólni akarok, mert mondanivalóm van...Tóth Károly is a galántai Vág kisszínpad és a vágsselyei Vörösmarty Klub háza tájékáról, tehát a Mátyusföldről érkezett Pozsonyba, ahol 1977-ben kezdtük meg tanulmányainkat a pozsonyi Comenius Egyetem magyar-történelem szakán. Karcsi olyan személyiségek társaságából érkezett, mint amilyen Szanyi Mari, Lőrincz Jocó, Pék Laci, Szabó Frici, Tóth Lajos volt, no meg aztán el ne feledjem, ott volt a csapatban egy későbbi sorstárs, Csanaky Eleonóra is. Amíg a klubmozgalom nemzedékem számára a hiányzó ismeretek megszerzésének alkalmi fóruma volt, a színpad sokkal inkább a némaságra kárhóztatott társadalom szellemi szóvivőjének szerepét próbálta felvállalni. A színpad, ahol egyszerre lehetett alkotni és alakulni, de mindenekelőtt közösséggé, csapattá, (már-már) családdá válni és változni s mindezt azért, hogy a kimondott szó a viták tüzében megédződve még hitelesebb, még igazabb legyen. Mert megszólalni, beszélni kellett, kimondva a lehetetlent, felnyitni a szemeket, „hogya látva lássanak”, s néven nevezni a gonoszt. Ezt követően pedig gyógyítani az általa okozott sebeket. Kimondva vagy kimondatlanul erre vállalkoztunk, se többre, se kevesebbre, mi néhányan, akik 1978-ban egy izsai előfelvételis nyári építőtáborban, régi római köveket kapingálva találtunk egymásra. Ősztől már a Comenius Egyetem magyar szakosaiként kötöttünk, ma már bátran mondhatom, életre szóló barátságot vagy inkább szövetséget egymással. Innen kerültünk a malomvölgyi diákotthonba, ahol zajos kollégiumi éjszakákba nyúlóan folytatódtak véget soha nem érő beszélgetéseink. Ezekben a sokszor kiabálva, hadonászó érvekkel, még többször elfojtott hangú suttogással vagy épp elfúló lélegzettel végtelenített beszélgetésekben kívántuk megnevezni kisebbségi és többségi nyomorúságunk okait, s kerestük annak módját, hogy félelmeinket legyőzve miként tudnánk a cselekvés és a tettek

* Elhangzott 2019. október 28-án Budapesten, a Tóth Károly-emlékkonferencián. <https://kisebbsegkutato.tk.hu/esemeny/2019/10/az-orok-epitkezo-toth-karoly-19592016-emlekkonferencia>
A következő dolgozat, Szarka Lászlóé is ide tartozik.

mezejének közelébe merészkedni. Társakat kerestünk, előbb olyanokat, akiknek példájából bátorságot tudunk meríteni saját igazságaink felismeréséhez. Majd társakat kerestünk a felismert igazságot gyakorlattá változtatni akaró stratégia kidolgozásához és megvalósításához. Mindezt azért, hogy a felismert igazságot megfogalmazni, közzétenni, azaz érthető módon leírni, kinyomtatni, sokszorosítani és terjeszteni tudjuk.

Így, ebben a környezetben született meg a vers, a novella, a kritikai irodalom, majd célkeresztbe került az annyira áhított és tervezett tanszéki újság, melynek nagyjából már az első száma és a neve is megvolt: *RáMa*. Egy virtuális lap, melynek emléke máig ott él a lelkünkben, talán leginkább azért, mivel engedélyezésére sose került sor. Maradt tehát a szövetségesek keresése, s erre kitűnő terepnek bizonyult a korabeli Pozsonynak a maihoz képest összehasonlíthatatlanul pezsgőbb irodalmi élete, klubmozgalma, megannyi szellemi műhelyként létező és működő kocsmája, sörözője, borozója, parnasszusinak nem mindig nevezhető szerkesztőségi szobája. De mi ezeket a köröket is tágítani szerettük volna, ezért szerveztünk a legalitás határán mozgó klubrendezvényeket előbb a JAIK-ban, majd rejtett szabadegyetemi előadásokat, saját kivitelenesű önképzőköröket kollégiumi szobáinkban. Karcsi szervezőkészsége már ekkor megmutatkozott: témafelelősökre osztotta a veszélyt vállalni merő, nemcsak egyetemista érdeklődőket, ahol kinek-kinek a maga témáját kellett kidolgoznia, majd bemutatni afféle rögtönzött kiselőadás vagy referátum keretében. A matéria a bennünket körülvevő társadalom volt, ennek működése, színe, szaga, szövete (azaz szociológiája) érdekelt bennünket, ezt szerettük volna megérteni, feltárni, nota bene megváltoztatni. Igen, nem féltünk a szótól, megváltoztatni, a változást óhajtottuk mindenáron, akár a rendszer bukását előidéző forradalom (na jó inkább sok kis forradalom, forradalmacska) megszervezése árán is. De mire ezt felismertük, már kötésig álltunk a politikai másként gondolkodás szellemi gátszakadást okozó áradatában. A felismerés, hogy nemzeti/kisebbségi közösségi nyomorúságunk a társadalom egészének megváltozása nélkül csupán Don Quijote-i (olykor Sancho Panza-i) szélmalomharc csupán, szinte vakító fénnel töltötte be öntudatunkat. E felismerést kezdetben csak szűk körben, csupán egy-két emberrel, pl. Duray Miklóssal tudtuk, mertük megvitatni, ami nem volt könnyű dolog, pláne azt követően, hogy Miklósnak köszönhetően 1978-ban létrejött a felvidéki magyarság illegitimitásban működő Jogvédő Bizottsága, melynek körleveleket, felhívásokat terjesztő munkájába már mi is bekapcsolódtunk. Miklós oldalán kikezdehetetlen érvként ott volt az a tény is, hogy ő azon kevés szlovákiai állampolgár közé tartozott, aki aláírta a Chartát, s ezzel a gondolkodásunknak is szárnyat adott. De a továbblépéshez leginkább mégis egy derült égből nyakunkba szakadó váratlan lehetőség segített bennünket, történetesen az, hogy féléves ösztöndíjat kaptunk, (amit akkoriban részképzésnek neveztek), s aminek következtében, mintha hétmérföldes csizmánk lett volna, Pozsonyból egyszerűen átléphetünk a szegedi Juhász Gyula Főiskolára.

Szegeden egy olyannyira vágyott és keresett szép új világ várt ránk, néhány egyszerű tanárral, a kitároló, kibontakozó diákszabadság megannyi ízével, a reformláz

állapot jeleit mutató egyetemi lehetőségekkel. Az alföldi rónaság fővárosában, Szegeden elsőként ismét régi/égi szerelmünk, a színház világa ejtett rabul bennünket egy-egy pillanatra. Az akkor épp Szegeden rendező Árkosi Árpád színházának világa után szinte zarándokként kerestük fel a szolnoki, majd az akkoriban üstökösként robbanó kaposvári színházi forradalmat, de napirenden volt néhány pesti színház is, mint pl. a Víg Színházban dolgozó Ljubimov orosz rendező látomásos rendezései. Ezek az előadások valóságos alkotóműhelyek voltak (a bemutató után a foajében rendezett nyílt vitákkal, ahol már nagyon közel éreztük magunkhoz a változás levegőjét), s megállásról itt már nem lehetett szó. Robogni, menni, tenni és tudni szerettünk volna minél előbb és minél többet. Kezdetben érdekes újdonságként hatott a nyakunkba kapott, határon túlról jövő kisebbséginek kijáró felületes sajnálkozás, de hamar rájöttünk, nekünk is van mondanivalónk a többségi létben, a kádári gulyáskommunizmus szellemi altatójába némileg belekényelmesedő honfitársaink, egyetemi hallgatótársaink számára. Volt mondanivalónk, mellyel túl szerettünk volna lépni a nemegyszer kínosnak tetsző nép/nemzeti-urbánus viták „mai kocsmáján”. Máig sem feledem a számunkra akkor már szinte természetes szóhasználatná váló forradalmi radikalizmusunkra rácsodálkozó szegedi diáktársaink tanácsstalanságát. Mi, a már az égetően szükségnek vélt nagy társadalmi változást hozó kibontakozás lehetőségeit boncolgattuk, míg náluk a legfőbb kérdés gyakran az volt, hogy vajon az eljövendő nagy reformhoz vezető változtatásokat a KISZ-en belül vagy a KISZ-en kívül érdemes-e elkezdni. Újabb és újabb viták és szerelmek világa volt ez, ahol az új barátságok születése mellett épp a rendszer nyíltabb és nyitottabb természete ellenére kellett meg tapasztalnunk az ellenséges tekintetek és rosszindulat felénk irányuló villanásait is. Pozsony után itt is találkozunk kellett az ember nyomában járó rendőri megfigyelés, a besúgói hálózat világával is. Ezen nem is lehet csodálkozni, hisz Szegeden még a Komócsin elvtársak világa virult vörös televényként, ám ahol ennek ellenére is számos nagyszerű személyiséggel és kezdeményezéssel szembesülhettünk. Akkori (odaáti) diáktársaink becsületére legyen mondva, megpróbáltak megérteni minket, s ami talán a legtöbb és egyben a legszebb volt, amit a barátságon kívül tőlük kaphattunk, hogy feltételek nélkül hallgattak meg és fogadtak be bennünket. A szegedi egyetemen közel jutottunk az álmaink egyik ágának beteljesedéséhez, a *Gondolatjel* szerkesztéséhez, a lap hangnemének egyre bátrabb, radikálisabb hangúvá átalakításához. A szegedi *Gondolatjeltől* aztán csak egy lépésre volt a magyar „második nyilvánosság”, a szamizdat világa, melynek olvasása, majd később határokon való átcsempészése már egyértelműen az ellenzéki stratégiai gondolkodás és cselekvés világába sodort bennünket. Reformreményeink napja itt mintha végleg leáldozott volna. Az ellenzéki körökhöz való tartozás már egyértelmű kockázatot, az áldozatvállalás lehetőségét is magában hordozta (beleértve az áldozattá válás lehetőségét is: kirúgnak az egyetemről, hazarendelnek). Érdekes, hogy számunkra ez a perspektíva soha nem jelentett megtorpanást vagy meghátrálást. Sokkal inkább a tudatos cselekvés, az eltökélt változtatni akarás szándékát erősítette

bennünk. Az egyre szaporodó szegedi, majd pesti ellenzéki rendezvények, az olykor-olykor már a terekre is ki-ki lóduló elégedetlenség csak erősítette azon meggyőződésünket, hogy jó irányba haladunk.

Szegeden terek, térképek és határok nyíltak ki előttünk. Nemcsak a második nyilvánosság pesti, majd általunk is létrehozott szegedi körei felé, hanem a határon túli honfitársaink világának megismerése felé is. Döbrent szembesülések voltak ezek a harmadik külön univerzum, Erdély (Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy) és a negyedik dimenzió Vajdaság (Szabadka, Újvidék) értelmiségi köreinek be- és lehatárolt világával, egyre inkább a Balkán felé lejtő társadalmi valóságával. Erdélybe könyvet, Bibliát kellett csempészni, Újvidékre Rubik-kockát. Cserébe onnan *Ellenpontokat*, eminően Danilo Kišt, Hamvast és Szolzsenyicint lophattunk át visszafelé jövet a határon. De az igazi tágasságot lelkünknek a lengyel Szolidaritás szakszervezet '80 augusztusában kirobbanó sztrájkmozgalma adta. Ősszel már a Varsói Egyetem, majd a Politechnika robusztus aulájának oszlopaira kiragasztott, szabadon szóló plakátviharát böngésztük, néhány nappal később pedig a lódzó diákokkal sztrájkoltunk, tüntettünk együtt „a Ti és a Mi szabadságunkért”. Hajnalokig tartó lázas beszélgetések és viták után napközben a Szolidaritás jogászai, értelmiségi szakértői magyarázták, hogy miként lenne lehetőség mindazt nálunk is megcsinálni, amit ők már úgymond majdhogynem a tökéletességig kikombinálva elvégeztek. Legalábbis az akkori helyzetben mindez a megvalósult álmoknak tűnt számunkra, s talán lengyel barátaink számára is. Mert a Szolidaritás karneváli hangulatában szinte mindenki biztos volt a győzelemben. Varsó volt a hön áhított szabadságba való minidisszidálásunk célja, ahol nagyokat lehetett lélegezni egy másfajta valóság világlátásból. De Varsóból nem szerettünk hazagondolni, mert lázban égő lelkünkön azonnali úrrá lett a szkepszis: „Igen, ha nekünk volna ilyen szakszervezetünk, ilyen egyetemünk, ilyen értelmiségünk, ilyen egyházunk és valami efféle nemzetünk” – hangzottak folyamatosan a nagy sóhajokba csomagolt, többnyire egymondatos kapitulációk. Mindezt aztán némi szegényérzet is elfogta az embert, aminek ellensúlyozásaként Varsóból hazaindulva több táskányi szamizdatot rejtettünk el a vonatszerelvények ilyen-olyan, általunk biztos rejtekhelynek vélt zugaiban. A csehszlovák–lengyel határon persze mindent megtaláltak és elkoboztak, egyedül az én vászonsztyűömben maradt egyszer egy tucatszámú röplap és néhány brosúra, mert arról megfellebbeztem, hogy oda is pakoltam valamit. Bár a kopott vászontarisznya nem érdekelte vámosokat, meg voltunk győződve, hogy Budapesten, az állomáson a hekusok vagy ahogy akkor mondtuk, a titkosok várnak bennünket. Ezért remegő gyomorral, többnyire az állomás valamely oldalbejáratán távoztunk a peronról. Elkobzott szamizdat ide vagy oda, egy biztos, néhány nap múlva a szegedi egyetem faliújságjain megjelentek az egyetemisták 12 pontos követelését tartalmazó tacepaók, melyek tartalma feltűnően hasonlított a Szolidaritás Gdańskban kivívott huszonegy pontos (21xTAK) követeléseiben foglaltakra.

A félév eltelte után Karcsi, Öllös Lacival, Császár Gyöngyivel s másokkal visszament Pozsonyba, én egy ideig még Szegeden maradtam, de utunk ezt követően csak

annyiban vált ketté, hogy ugyanazt folytattuk tovább, csak a pálya, vagyis az államhatár más-más térfelén. Volt még néhány közös kiruccanás Prágába, a cseh (chartás) ellenzékkel való találkozás céljából, ami a lengyel barátainkkal való találkozáshoz mérten ugyan kisebb reménykedéssel, de mégis hasonló lelki töltettel ajándékozott meg bennünket. Prága, Varsóhoz képest mégiscsak hazai pályának számított. Ettől kezdve azonban felosztottuk egymás között a területeket. Én jobbára a magyar ellenzékkel, Karcsi, Laci, Sándor Eleonóra és a pozsonyi csapat a csehvel tartotta a kapcsolatot, Lengyelországba pedig felváltva jártunk más-más helyszínre, amíg lehetett (vagyis az 1981-es hadiállapot bevezetéséig). Az én lengyel kapcsolataim új fejezetét a hadiállapot után a lengyel zárandokutakon megismert lengyel egyház szabadságpártoló tevékenysége, Jerzy Popiełuszko atya és bátor paptársai adta hatalmas reménytöbblet nyitotta meg. De ezekre az új utakra már pozsonyi barátaim nélkül indultam. Közös tevékenységünk területe egy ideig a malomvölgyi kollégiumon működtetett szabadegyetem volt, ahová többnyire én szerveztem be a magyarországi résztvevőket. Ez a szabadegyetemi forma azonban túl sok kockázati tényezőt hordott magában. Emlékszem, egy alkalommal az emeleti ablakon keresztül kellett kimenekíteni a szamizdatot, írógépet, mi egyebet, mert jött a fűles, hogy házkutatás lesz a koleszban. Az új megoldás az lett volna, hogy néhány vállalkozó szellemű felvidéki fiatalt viszünk át a biztonságosabbnak tűnő magyarországi helyszínekre, ahol ellenzéki személyiségek tartanak előadást az általunk kért vagy javasolt témákról. Néhány ilyen gyorstalpaló „áttelepülésre” sor is került Pető Iván, Bába Iván, később Szentiványi István és barátai logisztikai szervezésének segítségével. A cél maradt, de a hozzá vezető szándék megvalósítása tehát Pozsonyból egy időre átkerült Budapestre. E találkozókon továbbra is olyan hiánytémákat rendeltünk meg jeles és készséges előadóinktól, melyekhez odahaza nem tudtunk hozzáférni, s melyek művelése szűkebb pátriánkban már egy jövődöbeli szabad világ kisebb-ségj társadalmának intézményesülési lehetőségét is magában hordozta.

Közben a megboldogult Csehszlovákiában egyre keményebb támadások indulnak a magyar közösség ellen. Duray Miklós kétszeres letartóztatásával, majd bebörtönzésével párhuzamosan Tóth Karcsi aktív közreműködésével 1983 szeptemberében megalakult a Szlovákiai Magyar Iskolák Védelmi Csoportja, amely egy soha nem látott mozgósítás eredményeként borítékokba zárt felhívások százait küldte szét az országban. Ennek következtében tiltakozó levelek ezrei futottak be a kormányhoz és az illetékes hivatalokhoz. Ennek eredményeként sikerült meghátrálásra kényszeríteni a magyar nyelvű oktatás megszüntetésére kidolgozott kommunista iskolapolitika kormányzati elképzeléseit. De ez már egy ismert történet.

Tóth Karcsi útja az egyetem elvégzése után is konzekvensen haladt előre. A vágsselyei Duslo segéd munkásaként, majd a Madách Kiadó szerkesztőjeként ugyanígy konokul a maga útját járta. Ő valóban rendszerváltó ember volt, abból a fajtából való, aki vállalva a kockázatot szinte mindenről kész volt lemondani elvei megtartása, céljai

elérése érdekében. Alapos felkészültsége, széleskörű műveltsége és távlatokba mutató elgondolásai, mind-mind bizonyítékkul szolgálnak a fenti állítás igaza mellett.

Az antikommunista magyar és cseh ellenzékkal való kapcsolatai, nyílt kiállása a bebörtönzött Duray Miklós vagy a veszélyeztetett magyar iskolák megmentése mellett akkoriban már önmagában is nagy kockázatot jelentett. Emellett memorandumot szerkesztett, szamizdatot sokszorosított és illegális ellenzéki politikai összejövetelek egész sorát szervezte. Azt akkor nem lehetett tudni, milyen kimenetele lesz mindennek, s azt sem, hogy tevékenységének eredménye a siker vagy épp a börtön lesz-e majd a jövőben. Biztosan tudom, hogy ő inkább ez utóbbira volt felkészülve...

Tájainkon ritka szerencsének mondható, hogy álmaink, így Karcsi álmainak jó része is (mely oly sokak vágyálmával megegyezett) valóra is válhatott. Az Ő lakásán alakult meg a 2. világháború utáni első szlovákiai magyar független politikai szervezet, mely a parlamentbe is bejutott, s részese lehetett a felvidéki magyar társadalom, valamint az egész akkori Csehszlovákia demokratikus átalakulási folyamatának. Alapítója s vezetője lehetett az egykori koleszbeszélgetéseink során oly sokat tervezgetett tudományos intézetnek, melynek az illegális összejövetelektől kezdődően fáradhatatlan gondoskodással egyengette útját szinte élete utolsó napjaiig. Tudta, az igazi eredményt az jelenti, ha a formákat hiteles és valós tartalommal tudjuk megtölteni. S ez a felismerés adta életének további, jóval nagyobb hatósugarú és mélységű tevékenységi körét.

Szorgalmával, az emberekhez forduló bizalmával, bölcsességével és segítőkészségével a körülötte lévők példaképévé, egyfajta szimbólummá tudott válni. Nem vágyott politikai karrierre, hanem – ha kellett – kész volt a kevésbé látványos posztokon is odaadó munkát végezni a „köz” érdekében. Mert szolgálni akarta a közösséget, melyből vétetett, s amelyhez mindvégig hű maradt, még akkor is, ha minderről oly ritkán beszélt. Krédója egyedül az volt, hogy a jól végzett munka, a tisztas helytállás végül is megtermi a maga méltó gyümölcsét.

„Ennek a munkának folytatódnia kell” – mondogatta gyakran, amikor a Fórum Intézet működéséről beszélgettünk, amely nagyrészt az Ő odaadó ténykedésének köszönhetően a rendszerváltás utáni szlovákiai magyar társadalom egyik legjelentősegteljesebb intézményévé nőtt fel (tegyük hozzá: eközben a korábbi, a felföldi magyarság fennmaradását a szocializmus éveiben is szolgálni tudó intézményi struktúra szinte nyomtalanul felszámolódott).

Temetésén elmondtam azt a már legendává vált történetet, hogy Karcsi naponta, szinte mindenkit megelőzve kezdte munkáját a Fórum Intézetben, ahol délután is rendszerint utolsóként állt fel íróasztala mellől. Első rosszullétekor munkatársai már a szokásos munkakezdő értekezleten ültek – nem tudván, hogy Karcsit egy váratlan rosszullét miatt akkor már kórházba szállították (talán azért nem értesített senkit rosszullétéről, nehogy pánikot keltsen köztük) –, amikor egyikük megszólalt: Hol van Tóth Karcsi?

Legyen ez a kérdés válaszra váró záró kérdése e mostani visszaemlékezésnek is. Hol van Tóth Károly, hol vagy, barátunk, Tóth Karcsi?